

Vivstavarv

*Antikvarisk rådgivning inför Detaljplanearbete Vivstavarv 1:103
och 1:92*

YLM 2021/39

Johanna Ulfsdotter

2020 10 21

**VÄSTER
NORRLANDS
MUSEUM**

Innehåll

1. Bakgrund	3
2. Allmän information	3
3. Skyddsbestämmelser och lagstiftning	3
3.1 Kulturmiljölagen.....	3
3.2 Plan- och bygglagen.....	4
4. Historik	4
4.1 Bebyggelsehistoria och karaktär	5
4.2 Områdesbeskrivning	5
4.3 Trädgårdsmästarbostad	6
5. Bedömning	7
5.1 Miljöhänsyn	7
6. Avslutning	8

1. Bakgrund

Timrå kommun söker rådgivning inför arbete med detaljplan inom Vivstavarv, riksintresse för kulturmiljö. Kommunen vill veta vilken hänsyn som krävs inför nyetablering på två tomter. På en av tomterna finns bebyggelse som är skyddad med litet q i detaljplan.

2. Allmän information

Ärendets art:	Antikvarisk bedömning vid arbete med detaljplan och införande av egenskapsbestämmelser.
Bebyggelse:	Äldre trädgårdsmästarebostad
Kommun	Timrå
Fastighetsnummer:	Vivstavarv 1:92 och 1:103
Handläggare:	Elisabeth Pettersson, planarkitekt Timrå kommun.
Byggår:	Första halvan av 1900-talet.
Skyddsföreskrifter:	Området är utpekad som Riksintresse för kulturmiljö. Byggnaden på tomten 1:92 är märkt med q= särskild miljöhänsyn.

3. Skyddsbestämmelser och lagstiftning

Området är utpekad som riksintresse för kulturmiljö och äger höga kulturhistoriska värden. Området är därmed skyddad emot påtaglig skada enligt miljöbalkens 3 kapitel.

Området omfattas också av detaljplan som och skyddas av Plan- och bygglagens 8 kap §§ 13, 14 och 17. Det innebär att området och utpekad bebyggelse inom kulturmiljön, omfattas av krav på varsamt underhåll och förbud mot förvanskning.

3.1 Kulturmiljölagen

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. *Lag (2013:548).*

3.2 Plan- och bygglagen

Bygganden anses därmed också som ”särskilt värdefull” enligt Plan - och bygglagen och skyddas enligt 8 kap §§ 13, 14 och 17 som omfattar varsamhet, förbud mot förvanskning och varsamt underhåll.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Kap 9

Förutsättningar för rivningslov

34 § Rivningslov ska ges för en åtgärd som avser en byggnad eller byggnadsdel som inte

1. omfattas av rivningsförbud i detaljplan eller områdesbestämmelser, eller
2. bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde.

4. Historik

Vivstavarvs samhälle har en industrihistorisk tradition som går tillbaka till 1798. Det började med skeppsbyggeri. Lektorn vid Härnösands gymnasium, Pehr Hellzén, var initiativtagaren till det skeppsvarv som år 1797 anlades vid Wifsta by. Där byggdes med tiden 65 fartyg fram till 1870-talet då verksamheten inskränkte sig till enbart prämar.

Här anlades varv med tillhörande herrgård, arbetarbostäder, magasin, ladugårdsbyggnader och pumphus. Området följer den traditionella bruksstrukturen med arbetarbostäder i två parallella längor, tidigare varv vid hamnen, herrgård med trädgård som vetter mot havet, samt ladugårdsanläggning en bit ifrån herrgårdskomplexet.

Från varvstiden återstår herrgården byggd 1818, flyglarna och magasinet som uppfördes några år senare. Magasinet har senare flyttats, tillsammans med ett antal andra timmerhus, till riksintresseområdets södra del på ”gamla varvet” och ägs av SCA. Ett spruthus byggt 1891 i tidstypisk historiserande stil står också på gamla varvsområdet. Spruthuset används idag som kapell.

Wifsta Varfs AB bildades år 1896. Det sista sågverket var i drift till 1976. Vivstavarvs sulfatfabrik byggdes 1907–08 på Lilla Bölesholmen under ledning av K W Sundblad. Några decennier senare tillkom även en wallboardanläggning i anslutning till fabriken och i början av 1960-talet anlades ett pappersbruk. Norr om gamla samhället uppfördes de s k Skutskärshuset, i samband med fabriken tillkomst och på Näs hemman i norra delen av riksintresseområdet upplät bolaget år 1912 tomter för egnahem åt de anställda. Under 1900-talet byggdes arbetar- och tjänstebostäder mellan Vivstavarv och Fagervik av anställda vid de båda fabrikerna. Wifsta Varfs AB övergick till SCA år 1966.

Den gamla poppelallén, som tidigare förband bruket med landsvägen mot Härnösand, var troligtvis den väg man förr anlände till bruket.

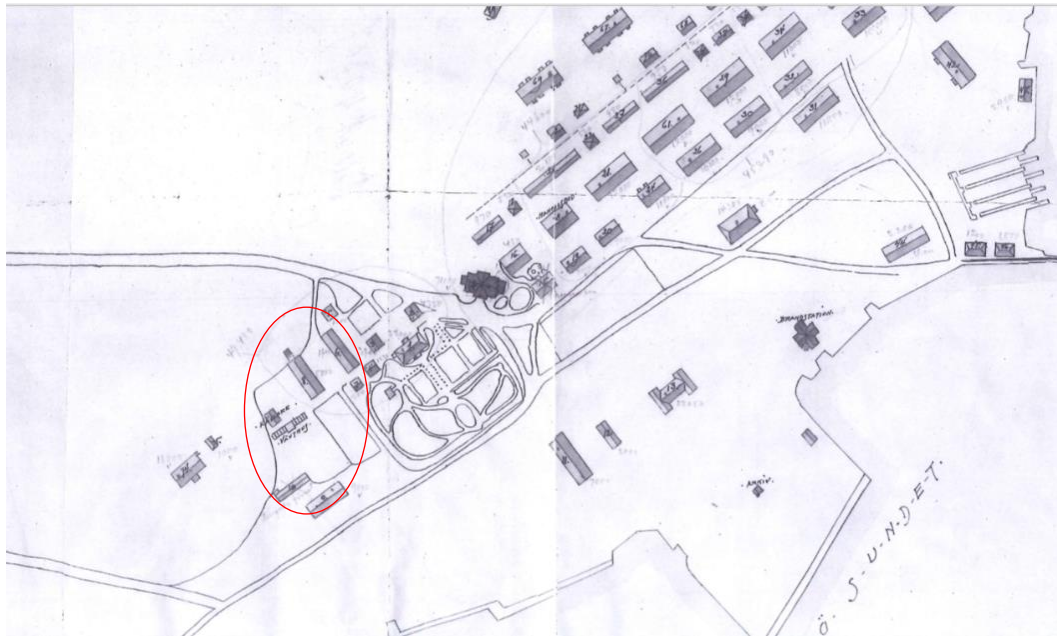
4.1 Bebyggelsehistoria och karaktär

Områdets bebyggelsestruktur bygger på den gamla brukstraditionen där herrgård och tjänstemannabostäder samt kontor målas i vita och ljusa kulörer medan arbetarbostäderna är målade i röd slamfärg. Det skapade tydliga strukturer i området och visade tydligt klasskillnaden mellan herrskap och tjänstefolk. Idag ser vi det tydligast på arbetarlängornas röda fasader i skillnad mot kontor och herrgårdsbebyggelsens vita och ljusa kulörer. I riksintressebeskrivningen står:

”Förenklat kan bebyggelsen som ligger närmast vattnet och den ursprungliga arbetsplatsen delas in i två delar som skiljs åt av Vivstavarvsvägen. Bolagsledningens byggnader ligger väster om vägen och arbetarnas byggnader ligger på den östra sidan. Den västra bebyggelsen med herrgården, kontoret med annex samt chefsbostaden utmärker sig genom ljusare färgsättning. Arbetarlängorna på den östra sidan har röda fasader och vita snickerier”.

4.2 Områdesbeskrivning

Platsen som avses utgörs av två tomter på den gamla trädgårdsmästarbostadens tomt. På 1908-år karta över området ser vi att tomten är bebyggd med en källare och ett växthus. Trädgårdsmästarbostaden som idag står på tomten byggdes alltså någon gång efter 1908. Här stod tidigare också en uthuslänga som finns med på detaljplanen, men som är riven idag. På tomten intill ligger en större salsbyggnad målade i gul kulör. Byggnaden omnämns som Kontorsbyggnad nr 2 på kartan från 1908 (nr.14). Både trädgårdsmästarbostaden och intilliggande f.d. kontorsbyggnad, visar tydligt för vilken klass de är ämnade och faller väl in i mönstret för bruksområdets bebyggelsetraditioner.

Längre ner mot vägen i söder ligger en arbetarkasern med uthus (nr och 19) på kartan från 1908.

Området tillhör den del som pekats ut som "tjänstemannaområde" i Riksintressebeskrivning med i huvudsak ljusa byggnader. Men ser vi till områdets nuvarande karaktär finns i detta röda, arbetarbostäder och ekonomibyggnader insprängt. Till exempel Kuskbostaden, aktuell trädgårdsmästarebostad, ekonomibyggnader samt de två, nu rivna, arbetarkasernerna längre söderut i området. Se markerat område på kartan ovan.

4.3 Trädgårdsmästarebostad

Den befintliga byggnaden på en av tomterna, är enligt uppgift från ägaren, den gamla trädgårdsmästarebostaden. Den är uppförd i en våning med inredd vind. Tak av enkupigt taktegel, fasad av trä klädd med locklistpanel som är målad med röd slamfärg. Takfoten är inklädd, såsom den äldre bebyggelsen i området är. Till exempel kuskbostaden, herrgårdsflyglarna och de äldre arbetarkasernerna. Fönster utgörs av tvålufter med spröjs målade vita. Av snickerier och inredning att döma är byggnaden uppförd någon gång mellan 1910 och 1940.

5. Bedömning

Kulturvärden omfattar såväl områdets karaktär, byggnadernas placering och arkitektur som material, originaldetaljer och material samt utförandemetoder. Alla äldre byggnader är viktiga för bruksmiljöns helhetsupplevelse. Vid större åtgärder bör var byggnad ha eget åtgärdsprogram.

I riksintressebeskrivningarna pekas den gamla bruksstrukturen ut som viktiga värdebärare.

Trädgårdsmästarbostaden kulturvärden utgör i huvudsak av dess exteriöra uttryck men också att den rymmer berättelsen om att området haft egen trädgårdsmästare. Många industrier av denna karaktär, hade egna trädgårdsmästaren udner första halvan av 1900-talet. Dels för att sköta den parks om tillhörde herrgården, men också för att trädgårdsverksamheten utvecklades under 1900-talets första hälft. Det var nu man började förstå viken av en allsidig nyttoträdgård. Många utökade odlingar och byggde växthus. Det gör att byggnaden representerar en historia som är betydande för området.

Huset bär också en berättelse om det klassamhälle som rådde vid tiden kring sekelskiftet och som präglade bebyggelseutvecklingen ännu en bit inpå 1900-talet. Byggnaden visar tydligt med sin röda panel, att det är en arbetarbostad som skiljer sig från närliggande gula byggnad f.d. Kontorsbyggnaden.

5.1 Miljöhänsyn

Den befintliga byggnaden bär ett viktigt kulturvärden värde och är märkt med litet q i detaljplan. Den har därmed betydelse för områdets historia. Därför bör det uppmuntras till bevarande av befintlig bebyggelse så långt som möjligt. Även delar av snickerier och interiör är i så pass gott skick att det går att rusta, trots en mycket sliten interiör.

Ny bebyggelse på tomterna bör följa befintlig bebyggelse i fråga om placering, volym, form och arkitektoniskt uttryck. Då tomterna är relativt små passar det också bra om bebyggelsen på tomterna följer trädgårdsmästarbostädernas röda fasader, än att ny bebyggelse ska efterlikna tjänstemannabostädernas ljusa fasader. Den befintliga bebyggelsen förstärker också det den motiveringen. En fördjupad analys behövs om annat beslut ska kunna tas och hur området ska bedömas. Kulörval är mycket viktigt i detta område då den röda eller ljusa kulören signalerar mer än bara en färg. Till exempel:

- Byggnad i 1–1½ plan. Traditionell form. Likvärdig byggnadstyp för båda tomterna med utgångspunkt från befintlig byggnad.
- Träpanel med locklist målad med röd slamfärg.
- sadeltak med inklädd takfot samma gradantal som befintliga takfall i området.
- Rött lertegeltak
- Volym och placering bör regleras i planen. Ny byggnad bör placeras i linje med befintlig bebyggelse.

Exempel på placering av ny bebyggelse, bostadshus och garage. OBS! endast exempel.

6. Avslutning

Området är mycket intressant ur ett regionalt perspektiv. Platsen utgör en viktig del av Västernorrlands industrihistoria som en viktig plats för en av de tidigaste industrierna. Det är därför av stor vikt att byggnader och miljön bevarar sina kulturvärden och att de berättelser byggnaderna bär lever kvar även då området utvecklas.

Många byggnader har rivits i området över tid vilket gör att det finns möjligheter att återbygga vissa tomter utan att påverka riksintresset negativt. Det skulle möjligen förstärka områdets värden då bebyggelsestrukturen skulle återgå till en mer historisk karaktär.